

HAUKIPUDAS

Isoniemi

Kertomus
Jatulintarhan kunnostuksesta
kesällä 2011

Mika Sarkkinen,
Pohjois-Pohjanmaan museo,
27.4.2012

SISÄLLYS

ABSTRAKTI	1
ARKISTOTIEDOT	2
KERTOMUS	3
Tausta	3
Kohteessa tehdyt toimenpiteet	3
Tarhan länsipuolisen kivikon tarkastaminen	5
LOPUKSI	5

KUVALIITE 1-3 (kuvat 1-6)

ABSTRAKTI

HAUKIPUDAS ISONIEMI (84010005)

Pk. 253305 LAITAKARI
P 7228485, I 417247, Z 7,5
Jatulintarhan kunnostus
7.7. ja 18.8.2011

Haukipudas-seura, Oulun Yliopisto ja Pohjois-Pohjanmaan museo
Hankkeen vastuullinen johtaja: FM Mika Sarkkinen, Pohjois-Pohjanmaan museo

Haukiputaan Isoniemen vanhastaan tunnettua jatulintarhaa kunnostettiin talkoovoimin Haukipudas-Seuran, Haukiputaan kunnan, Oulun Yliopiston arkeologian oppiaineen ja Pohjois-Pohjanmaan museon toimesta. Haukiputaan Isoniemen jatulintarha on Perämeren rannikon mantereen jatulintarhoista ainoa nykyään tunnettu. Vuonna 1968 todettua tarhaa on kunnostettu aiemmin vuonna 1988. Kesällä 2011 tarhaa siistittiin ja otettiin näkyville runsaan parinkymmenen vuoden aikana sen päälle kertyneestä karikkeesta, alkavasta heinäkavustosta ja paikoin kivien päälle kasvaneesta sammaleesta. Kunnostamisen lisäksi selvitettiin missä määrin tarhan kiveystä on säilynyt tarhan pohjoisreunaa kulkeneelle metsätielle ajetun täytemaan alla. Tarhaa saatiin tien alta jonkin verran esille, mutta täytemaavaihetta edeltänyt metsätien käyttö sekä ilmeiset tuulenkaadot olivat vaurioittaneet ja siirtäneet kiviä paitsi pois paikaltaan myös painanut ja nostanut niitä eri korkeuksille. Kun tien paikalle ajettu täytemaa oli karkeaa soraa sisältäen myös kiviä, jotka kooltaan vastaavat tarhan alkuperäisiä kiviä, ei kehää onnistuttu paljastamaan kokonaisuudessaan. Kohdetta ei lähdetty ennallistamaan. Tarhan pohjoisreunaa sivuavan vanhan, käytöstä poistetun tien maita muotoiltiin loivasti pohjoiseen laskevalla hiekkamaalla oleva tarhan ympäristöön sopivammaksi. Aiempi uittopuomeista tehty tarhaa ahtaasti kiertävä umpinainen tarhaa ympäröinyt suojakehä oli pahoin lahonnut ja se korvattiin paremmin maastoon istuvilla, tieurat sulkevilla matalilla aitamaisilla tukeista tehdyillä suojarakennelmilla.

Löydöt: -

Ajoitus: Keskiaika/Historiallinen aika

Kaivetun alueen laajuus: noin 6 m².

Tutkimuskustannukset: Haukipudas-Seuran, Haukiputaan kunnan, Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen ja Pohjois-Pohjanmaan museon yhteinen talkoohanke

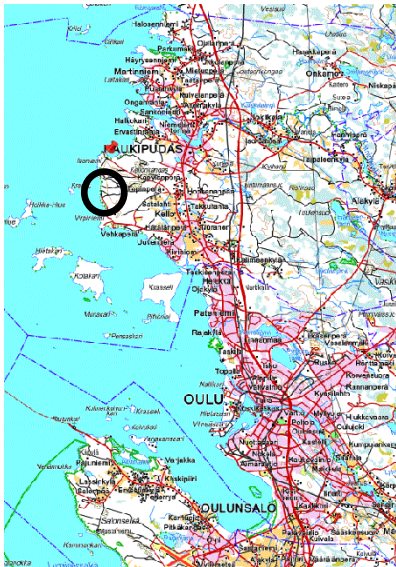
Tutkimusraportti: M. Sarkkinen Pohjois-Pohjanmaan museon arkistossa, kopio Museoviraston topografisessa arkistossa.

ARKISTOTIEDOT

Haukipudas Isoniemi, Jatulintarhan kunnostus

Hankkeen vastuullinen johtaja:	Mika Sarkkinen Pohjois-Pohjanmaan museo
MJ-rekisteritunnus:	84010005
Määrittely:	Jatulintarha (Kultti- ja tarinapaikat)
Peruskartta:	253305 LAITAKARI
ETRS-TM35FIN –tasokoordinaatit Koordinaatit (YKJ):	P 7228473, I 417242 p = 7231499, i = 3417382
Kuvat:	PPM DG VH 6:2011:20:01-39
Aiemmat tutkimukset	Tark. 1968 Arne Kopisto, Tark. 1975 Paula Purhonen, Tark. 1976 Liisa Erä-Esko, Hoito 1988 Aimo Kehusmaa ja Inv. 1993 Markku Mäki vuoti

Kohteen sijainti:

(Museokartta: Ei mittakaavassa)

KERTOMUS

Tausta

Loppukeväästä 2011 Haukipudas-seura tiedusteli Pohjois-Pohjanmaan museosta mahdollisuutta Haukiputaan Isoniemessä sijaitsevan Jatulintarhan kunnostamiseen. Seurassa oli virinnyt ajatus kohteen hoitamisesta osana yhdistyksen 60-vuotisjuhlavuotta. Yhteyshenkilönä seuran puolesta toimi Liisa Ervasti-Julku.

Paikalla käytiin arvioimassa tilannetta 24.5.2011 yhdessä Liisa Ervasti-Julkun ja Martti Asunmaan kanssa. Haukiputaan kylän jakokunnan omistamalla kiinteistöllä (84-876-1-1) sijaitsevan kohteen kunnostamiseen saatiin lupa jakokunnalta. Museovirastosta hoitolupa saatiin 21.6.2011. Lupaehtoja tarkennettiin kohteen suojaamiseksi suunnitellun aidan osalta (sähköpostit 23.–27.6.2011 Sarkkinen/Tiitinen). Kyseessä on vuonna 1968 tietoon tullut jatulintarha, joka on merkitty vanhalla muinaisjäännöskyltillä. Tarhaa on aiemmin kunnostettu vuonna 1988. Yhdentoista kehän muodostaman kivasokkelon suurin läpimitta on noin seitsemän metriä. Vuonna 1988 siinä on arvioitu olevan viitisensataa kiveä. Vaikka Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin rannikolta on vanhoja tietoja useista jatulintarhoista, on Isoniemen tarha ainoa mantereella säilynyt. Muut säilyneet tarhat sijaitsevat saarilla. Niinpä Isoniemen tarha on ainoa helposti saavutettava jatulintarha pohjoisella rannikolla.

Huomautus sijaintitietoon: Muinaisjäännösrekisterissä (26.4.2012) kohteelle merkityt koordinaatit P 7228485, I 417247 (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit) ja p = 7231511, i = 3417385 (YKJ-koordinaatit) ovat hieman liikaa koillisessa, niin että tarha näyttäisi sijaitsevan lähes uudemman, tarhan pohjoispuolella kulkevan, nykyään käytössä olevan tien reunalla. Tämä johtunee rekisterin ylläpidon aikana tehdyistä koordinaattimuunnoksista. Yllä ilmoitettu korjatut koordinaatit.

Kohteessa tehdyt toimenpiteet

Tarhan kunnostaminen tehtiin 7. heinäkuuta 2011. Tuolloin paitsi puhdistettiin vuonna 1988 esille otettu tarhan osa, myös pyrittiin selvittämään, missä määrin tarhan rakenne on löydettävissä vanhan tien tiemaiden alta. Haukipudas-seuran puolesta talkoisiin osallistuivat Pirkko Bergman, Liisa Ervasti-Julku, Tuulikki Holma, Tytti Isohookana-Asunmaa sekä Martti Asunmaa, Oulun Yliopiston arkeologian oppiaineesta Jukka Heikkilä, Hannele Kaakkurivaara sekä Tuula ja Jari Okkonen. Museolta paikalla olivat Jarmo Korhonen, Risto Piirainen ja Mika Sarkkinen. Yhteismiehenä kunnassa oli ulkoalueiden esimies Pasi Haapakangas, jolta muun muassa saatiin tolppakengät tarhan kuvausta varten. Talkoopäivä oli helteinen. Kirkas auringonpaiste aiheutti alueelle voimakkaat varjot, jotka vaikuttavat kuvien laatuun. Paikallislehti Rantapohja teki talkoista 12.7.2012 julkaistun jutun, joka valtasi etusivun sekä yhden sisäisivun ja jossa kerrottiin talkootapahtumasta ja tarhasta varsin kattavasti. Heinäkuun 15. Okkonen työryhmineen kävi laserkeilaamassa kohteen. Vanhan tiemaan muotoilu, kohdetta suojaavien aitamaisten rakenteiden teko ja alueen siistiminen tehtiin 18. ja 23.8.

Hoito aloitettiin poistamalla näkyvissä olleen tarhan päällä olleet irtoroskat eli varisseet neulaset, kävyt ja oksanpätkät käyttäen puutarhaharavaa ja katuharjaa (alkutilanteesta ks. kuvat 1 ja 2). Lisäksi vähäiset ruohomättäät, alkavat puuntaimet sekä paksuimmat kivien päälle kasvaneet sammalkasvustot poistettiin kaivauslastaa käyttämällä. Tämän jälkeen oli havaittavissa, että erityisesti tarhan reunoilla kehät eivät erottuneet vaan olivat peittyneet edellistä hoitokertaa seuranneiden 23 vuoden aikana. Nyt kehät paljastettiin poistamalla niiden päälle kasvanut sammal. Pääsääntöisesti ei mineraalimaata tien ulkopuolisen tarhan alueelta poistettu – sitä oli poistettu jo 1988 kunnostuksen aikana noin 2-5 cm paksuudelta –, mutta sammalen mukana lähti jonkin verran heti sen alla ollutta hiekkaa. Muutamain paikoin syvemmillä kiviä otettiin hieman enemmän esille. Näin tehtiin etenkin tarhan itää kohti olevan aukon molemmin puolin. Kevyellä puhdistamisella tarhan hahmo saatiin pohjoisreunaa peittävän tien ulkopuolisilta osiltaan vähintäänkin yhtä hyvin näkyville kuin vuoden 1988 puhdistuksessa (kuva 6).

Vanha tienpohja peittää tarhan pohjoisreunaa paksuimmillaan arviolta 20–30 cm. Aiemmissa tarkastuksissa arveltiin jatulintarhan säilyneen hiekan alla ja olevan myös näiltä osin paljastettavissa

(Purhonen 1975, L. Erä-Esko 1976). Vuoden 1968 tarkastukseen (Kopisto) liittyvien kuvien perusteella vaikuttaa siltä, että paikalla on alkuaan luontaiselle hiekkakankaalle muodostunut ajoura. Kuvissa on selvästi näkyvissä muun muassa tarhan luoteissektorin kaksi muita kookkaampaa maakiveä. Vaikutelmaa tukee Kopiston maininta tarhan entisöinnin helppoudesta. Sen sijaan vuosien 1975 ja 1976 kertomuksissa tarhan pohjoisreunan mainitaan olevan tien alla. Ilmeisesti 1960-luvun lopussa tai 1970-luvun alussa vanhaa luonnonpohjalla kulkenutta tietä on parannettu ajamalla tien pohjaan karkeaa soraa (Kuvat 3 ja 4). Täytemaan joukossa olleet kivet ovat suurimmillaan lähes päänkokoa, enimmäkseen selvästi pienempiä, ja vastaavat kooltaan pitkälti tarhassa käytettyjä kiviä (kuvat 4 ja 6). Ainoa kunnostuksen aikana tavattu löytö (ei liitetty dokumentaatioon) tehtiin tuosta paikalle ajetusta tiemaasta. Kyseessä oli heikkokuntoinen mutta tunnistettava maitopussin kappale. Talkoovoimin muisteltiin maitopussien olleen käytössä 1960-luvun lopulla tai 1970-luvun alussa. Muistelu osui kohdalleen hyvin sillä pussit tulivat käyttöön vuonna 1967 ja niiden käyttö jatkui 1970-luvun puoliväliin, jolloin nuoremmille sukupolville tuttu kartonkipakkaus syrjäytti sen. (Suomen Maatalousmuseo Sarka, Kuukauden esine 06/2007: <http://www.sarka.fi>, luettu 20.4.2012). Myös tämä vahvistaa käsitystä, että vanhan tiepohjan parantaminen, osin tarhaa peittäen, ajoittuu vuosien 1968 ja 1975 tarkastuksen välille. Tien kulku on siirretty nykyiselle paikalleen selvästi tarhan pohjoispuolelle vuoden 1975 tarkastuksen liitteenä olevan suunnitelman mukaisesti vasta vuoden 1976 jälkeen, kuten vuosien 1975 ja 1976 kohdetta koskevista raporteista on luettavissa.

Vuonna 1988 tien alla olevaa tarhan osaa ei edes pyritty paljastamaan. Nyt kuitenkin oli tarkoitus selvittää, missä määrin tarha on tiemaan alta löydettävissä. Asian valaisemiseksi tiemaata lähdettiin poistamaan lapioin ja lastoin näkyvissä ollutta tarhakiveystä seuraamalla. Tarhan koillis- ja luoteisreunoilla pystyttiin seuraamaan kahta kolmea ulointa kehää jonkin matkaa pitemmälle kuin vuonna 1988. On tosin huomattava, että osa lähinnä tietä olevista, jo 1988 paljastetuista kehäkivistä oli peittyneet vuosien saatossa uudelleen. Tarhan luoteissektorissa olevien, jo edellä mainittujen kahden muita kookkaamman maakiven ulkoreuna oli rajana vuonna 1988. Nyt osaa kehistä saatiin esille tämän rajan ulkopuolelta (kuvat 4 ja 6).

Tarhaa ei saatu kokonaisuena eikä kaikilta osin esille tiemaan alta. Ongelmaa aiheutti ensinnäkin se, että tarhan kivet olivat hieman eri tasolla. Paikoin kehän seuraaminen johti työn touhussa helposti siihen, että myös syvemmällä olevia kiviä paljastettiin. Näin syntyneet kuopat jäivät kuitenkin vähäisiksi. Aivan tien reunalla tarhan koillisosassa havaittiin häiriö, joka tulkittiin todennäköisimmin tuulenkaadon aiheuttamaksi. Kyse voi olla samaisesta puunkaadon aiheuttamasta vauriosta, jonka jo Kopisto mainitsee. Ongelmallisimmaksi kohdaksi osoittautui tarhan uloin pohjoisreuna, etenkin pohjoisen – pohjoisluoteisen alueen osalta. Ensinnäkin tarhaan kuuluneet kivet ovat aikojen saatossa painuneet keskenään eri syvyyksille, mihin on vaikuttanut etenkin vanhan metsätien kulku kohdan yli. Toiseksi 1970-luvun puoliväliin mennessä tehdyn metsätien parantamiseksi tiepohjaan ajetun aineksen sisältämät kivet, jotka ovat kooltaan lähellä tarhan kiviä, ovat myös painuneet eri tasoille ja sekoittuneet tarhan kiviin. Vaikka aluetta kaivettaessa paikoin tavattiin alkuperäistä eli vanhan metsätien aikuista pintaa, ei varmuudella ollut mahdollista erottaa kaikkia tarha- ja tiekiviä toisistaan (ks. kuva 6, oikea reuna). Niinpä tarhan autenttisuuden säilyttämiseksi päädyttiin ratkaisuun, jossa paikalleen jätettiin mieluummin liikaa kiviä kuin niitä poistettiin. Vaikka tarhan rakenteen perusteella olisi ollut jossain määrin mahdollista entisöidä tarhaa, olisi se ollut jo tarhan rekonstruointia.

Kun maanpinta tarhan kohdalla viettää loivasti pohjoiseen, syntyi tiemaan poiston seurauksena tarhan pohjoisreunalle matala kuopanne (kuva 4). Kuopanteen reunoja viistettiin ja alueelta poistettiin kookkaat tiesoraan kuuluvat kivet, jotta tarhan reuna-alue paremmin erottuisi ympäröivästä alueesta. Kuopanne ei esteettisesti ollut mitenkään edustava ja vaarana lisäksi oli, että se kerää vettä, veden mukana roskaa ja kylminä vuodenaikoina jäätyy eri tavalla kuin muu tarhan osa. Koska ongelman korjaaminen katsottiin liian työlääksi lapiotyöllä tehtäväksi, sovittiin paikalla käyneen Pasi Haapakankaan kanssa, että tien kohtaa parannellaan konetyönä myöhemmin.

Työ paikalla jatkui elokuun 18., jolloin paikalla olivat kunnan työmiehet Joni Mielonen, Lauri Suorsa ja osan päivästä konemies Raimo Kamppi sekä allekirjoittanut. Tuolloin vanhan tien pintaa muotoiltiin koneellisesti tarhan vierestä. Veden johtamiseksi pois tehtiin tien poikki loivareunainen leveä notkelma. Kaivutyön jälki siistittiin lapiotyönä ja suurimmat näkyviin tulleet poistettiin tarhan viereltä (kuva 5). Kunnostamisen ja nyt tehdyn kaivun aikana kertynyt ylimääräinen maa-aines vietiin myös

pois. Maanpinnan muotoilun jälkeen sommiteltiin kohteen suojaksi kunnan paikalle toimittamista tukeista aitamaiset rakenteet (kuva 5). Tarhan pohjoisreunan yli kulkeva vanha tie suljettiin kolmesta tukista tehdyllä matalilla kaarevilla, tarhan kehämuotoa myötäilevillä rakenteilla, jotka lepäävät kivien varassa. Ylimpien tukkien päihin tehtiin yksinkertainen salvos ja päällekkäin nostetut tukit kiinnitettiin liitoskohdistaan toisiinsa kuusituumaisista rautanuloista tehdyin vaarnoin, jotka upotettiin puiden sisään. Etelästä tarhalle laskeva polku suljettiin yhdellä kivien varaan asetetulla tukilla. Suojarakenteet sijoitettiin kauemmaksi kuin aiempi uittopuomeista tehty yhtenäinen kehä oli sijainnut. Rakenteiden tarkoitus on ehkäistä mopoajelu tarhan yli. Rakenteet soveltuvat myös istuimiksi, sillä läheisestä leirikeskuksesta käydään satunnaisesti paikalla. Seuraavan kerran kohteella tapahtui 23.8., jolloin allekirjoittanut kävi paikalla yhdessä Museoviraston Satu Mikkonen-Hirvosen kanssa. Sattumalta juuri tuolloin Suorsa ja Mielonen olivat hakemassa pois tarhaa suojanneita vanhoja, jo pahoin lahonneita uittopuomeja.

Tarhan länsipuolisen kivikon tarkistaminen

Martti Asunmaa on useaan kertaan osoittanut jatulintarhasta noin 40 metriä länteen olevaa kohtaa, jossa hän on epäillyt olevan toisenkin jatulintarhan. Kyseisessä nuorehkoa puustoa kasvavassa kohdassa (P 7228472, I 417194 / p = 7231498, y = 3417333, z = n. 7,5) tuntuu sammalkerroksen alla kiviä, joista korkeimmalle ulottuvien saattoi ounastella muodostavan mahdollista kehää. Ensimmäisen kerran allekirjoittanut kävi tunnustelemassa maastonkohtaa Asunmaan opastuksella vuonna 1988 tehdyn (ks. Kunnostusraportti 1988) tarhan kunnostuksen aikana. Aluetta käytiin silmä- ja jalkamääräisesti myös vuonna 1991 Pentti Koivusen johtaman Kellon Satalahden kaivausten yhteydessä yhdessä muun kaivausryhmän kanssa. Mahdollista paikalla olevaa rakennetta ei kummallakaan kerralla voitu varmuudella erottaa. Kun epäilyksistä tästä toisestakin tarhasta nousi esiin nyt puheena olevaa kunnostusta valmisteltaessa, päätettiin kunnostuksen yhteydessä poistaa alueelta pintaturvetta mahdollisen rakenteen esiin saamiseksi. Koordinaattien osoittamalta kohdalta paljastettiin turpeen alaista kivikkoa noin ainakin noin 6-8 neliömetrin alalta. Turpeen alta paljastui vain luontaista kivikkoa; mitään rakenteita ei tavattu.

LOPUKSI

Haukipudas-seuran aloite järjestää yhtenä juhlavuotensa tapahtumana Isoniemen jatulintarhan kunnostus oli kyseisen muinaisjäännöksen kannalta onnellinen tapahtuma. Edellisestä kunnostuksesta, jossa siinäkin seura oli aloitteellinen, kuluneiden 23 vuoden aikana tarha oli etenkin reunoiltaan sammaloitunut ja sen pintaa peitti kauttaaltaan vuosien saatossa varisseet neulaset ja muu luontaisesti kertynyt irtoaines. Lisäksi tarhan alueelle oli muodostunut pieniä heinätupsuja ja pari pientä orastavaa männyn taimia. Nämä oli mahdollista poistaa hyvin kevyin toimenpitein. Jatkossa tarhan hoitamiseksi riittänee muutamien vuosien välein tehtävä puhdistus puutarhaharavalla. Samalla voidaan poistaa mahdollinen alkava heinäkasvusto ja puun taimet. Nyt mineraalimaahan asti kaivettuihin kohtiin voi ei-toivottu kasvillisuus tarttua helposti, joten kohdetta on tulevana vuosina näiltä osin seurattava. Tällä hetkellä kohteen vierellä on vanha muinaisjäännöskyltti. Kohteen hyvä saavutettavuus sekä sen ainutkertaisuus pohjoisen rannikkoalueen mantereella puoltaisivat kohteen varustamista muinaisjäännöstä lähemmin esittelevällä opastaululla.

Oulussa Veteraanien päivänä 2012

Mika Sarkkinen

tutkija

Pohjois-Pohjanmaan museo